

Anketa Sodobnosti:

Že danes ali šele jutri?

Velike stvari so za nami: razglasitev neodvisnosti, kratkotrajna, zmagovita vojna z JLA, spoznanje v svetu, da nismo le dvomilijonska etnija, ampak narod; zdaj pa smo sredi vseh vrst pogajanj, mednarodnih in domačih, in sredi nemajhnih skrbi, kako se obdržati, da nas ne bi gospodarske težave spravile na kolena. Zgoščenost zgodovine je maksimalna, da skoraj ni Slovenca, ki se ne bi spraševal, kaj se v resnici z nami dogaja, kako in kam naprej.

Seveda je v takih razmerah zanimiva in pomembna beseda strokovnjakov, poznavalcev, ljudi, ki so tako ali drugače tudi v teh dneh dejavno navzoči v slovenski javnosti. Nekaterim izmed njih smo postavili vprašanje, kako vidijo sedanje slovenske razmere in naše nacionalne možnosti za prihodnost. Vsak s svojega področja, vsak iz lastnih izkušenj. Tudi nekaj »preroškega« smo poskušali prebuditi v njih: kaj napovedujejo, spet vsak s svojega področja, za naš jutri, za katerega se moramo odločati že danes.

Prepričani smo, da celota, v katero se zlivajo odgovori povabljenecv k Anketi, zanesljivo zarisuje podobo našega življenja in izpostavlja probleme, ki bolj ali manj zadevajo vsakogar izmed nas in so mnogi med njimi naša skupna, nacionalna skrb.

C. Zlobec

Dr. Ljubo
Bavcon,
pravnik

Demokracija ni samo vladavina večine

Vprašanje: Po nekajletnih predsedniških izkušnjah v komisiji za človekove pravice ste najbrž s toliko večjo pozornostjo in s še bolj izostreno kritično mislijo spremljali to področje med zadnjo desetdnevno vojno na Slovenskem in v odnosih, ki so zaradi tega nastali v Jugoslaviji in dali tudi pravni praksi poseben pečat. Prek medijev smo lahko ugotavljali: tudi pravo kot stroka in ena izmed treh oblik

oblasti je bilo in ostaja vezano, recimo temu tako, na neko posebno psihično razpoloženje naroda, na njegovo nacionalno (tudi nacionalistično?) občutljivost in politično oportunisto. Se to dogaja, če je moja domneva točna, zaradi neustrezne civilizacije našega prostora? Je sploh lahko pravo v kriznih trenutkih avtonomno?

*

Domnevam, da je velika večina prebivalcev Slovenije dogodke v zadnjih dneh junija in vse do objave sklepa o umiku JLA iz Slovenije doživela

kot vojno. Toda niti ustavitev ognja in najava umika JLA iz Slovenije nista mogla odpraviti občutka ogroženosti, ne vzpostaviti tiste brezskrbne varnosti pred oboroženim nasiljem, ki je ena izmed temeljnih človekovih pravic. Svet za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin Republike Slovenije je prvega dne vojne 27. 6. 1991, v svoji javni izjavi označil uporabo nasilja zoper Slovenijo kot kršitev mednarodnopravno priznane pravice vsakega naroda do samoodločbe in kot neposredno grožnjo ter napad na elementarne človekove pravice, kot so zlasti njegovo življenje, telesna integriteta, prostost, osebna in pravna varnost.

Velika večina prebivalcev Slovenije je intervencijo oboroženih sil SFRJ doživela hkrati tudi kot nasilen poskus zatreti domala soglasno plebiscitno odločitev za konstituiranje Republike Slovenije kot samostojne in suverene države in kot zanikanje legitimne kolektivne pravice, da na novo določijo svoj položaj v odnosih z drugimi jugoslovanskimi narodi in državami. Takšna večinska odločitev slovenskega naroda in prebivalcev Slovenije je posledica spoznanja, da za preživetje ni druge možnosti kot izstop iz družbenega in političnega sistema, ki prevladuje v delu Jugoslavije in ki ga uveljavljajo tudi organi federacije. Neoboljševistične, nedemokratske, unitaristične in represivne značilnosti tega sistema so že dolgo neznosne za Republiko Slovenijo. Zato je v nekaj letih mirno spremenila svojo družbeno ureditev tako, da ima zdaj značilnosti politično pluralne in parlamentarne demokracije, ki temelji na spoštovanju človekovih pravic. Zaradi tega so prebivalci Slovenije vojaško intervencijo doživeli tudi kot poskus ponovne vzpostavitve nedemokratske družbene ureditve in režima, ki je po vsem svetu znan zaradi najbolj grobih kršitev človekovih pravic na Kosovu. Od tod izvira tudi prepričanje, da je vojaška intervencija v Sloveniji pravzaprav poskus njene okupacije.

Za Slovenijo in njene prebivalce je bila vojaška intervencija torej vojna, in sicer pravična obrambna vojna. To pa seveda nič ne spremeni dejstva, da ni bolj strašnega in bolj totalnega napada na človekove pravice, začenši z njegovo pravico do življenja, kot je vojna. Med vojno ne molčijo samo muze, molčijo tudi pravo in človekove pravice in so ogrožena celo minimalna pravila humanosti, ki jih prav zato poskušajo zagotoviti ženevske humanitarne konvencije. Tudi če upoštevamo bistveno razliko med neutemeljenim in nepotrebnim oboroženim napadom na Slovenijo in »naravnim« reagiranjem in pravico napadenega, da se brani, so vsakovrstne kršitve človekovih pravic med vojno neizogibne. Če si smem privoščiti primerjavo s silobranom v kazenskem pravu, potem je predpostavka tega kazensko-pravnega instituta to, da je napadeni pri obrambi uresničil znake kaznivega dejanja, npr. umora ali hude telesne poškodbe na napadalcu. Protipravnost njegovega, sicer kaznivega dejanja, izključuje pravica napadenega, da se brani, če je bila ta obramba v mejah socialno dopustne obrambe zoper antisocialen napad.

Toda ne glede na to in na vso in vsakršno upravičenost silobrana sploh in posebej silobrana Slovenije, je dejstvo, da so mnogi mladi ljudje izgubili življenje ali so bili hudo ranjeni, da so preštevili izgubili vse, kar so s trdim delom v dolgih letih ustvarili, da so bili drugi aretirani in priprti brez garancij, ki jih sicer za takšne primere zagotavlja pravo, če naštejemo samo nekaj neizogibnih posledic vojne. Svet se je zato v že omenjeni izjavi v posebnem pozivu institucijam in posameznikom po svetu in s podporo sprejemu brionske deklaracije zavzel za prekinitev ognja in za mir.

O doslednem spoštovanju, o varstvu in o promociji človekovih pravic in temeljnih svoboščin je mogoče resno govoriti samo v miru in v državni ureditvi, v kateri prevladujejo elementi demokratične pravne države. Jugoslavija ni bila nikoli demokratična pravna država, ko pa je Slovenija po letu 1986 začela uveljavljati takšno usmeritev, se je začel tudi spopad, katerega vrh pravkar doživljamo. Samo za osvežitev spomina: ko na Slovenskem ne policija, ne javno tožilstvo, ne sodišča niso hoteli več uporabljati znamenitega 133. člena KZ SFRJ in drugih nadomestnih in rezervnih sredstev politične kazenske represije, so različni organi federacije izvajali hude pritiske na te organe in na tedanje politično vodstvo Slovenije. Ker niso uspeli po tej poti, je nastopil vojaški represivni aparat s klavno propadlim sodnim procesom zoper Janšo in druge obtožence. Zdaj je klavno propadel še (upajmo) zadnji tovrsten poskus spraviti Slovenijo nazaj v režim in pod nadoblast sil, ki očitno pripadajo preteklosti. Tako se je pokazalo, da je sklicevanje teh sil na ustavno ureditev in na pravo sploh, s čemer so poskušali opravičiti svoja ravnanja, v resnici samo zloraba prava kot sredstva in kot opravičilo za nasilje.

V resnici pa je pravo nasprotje nebrzdanega in samovoljnega nasilja, je »izum« človeške misli in kulture, da se konflikti med ljudmi in njihovimi interesi ne bi reševali fizično, po načelu »pravice močnejšega«, marveč bi se transformirali v pravne, se pravi logične, z določenimi pravili igre in v imenu pravičnosti, mirno rešljive spore. Za kaj takšnega Jugoslavija in tudi njeni federalni, unitaristični in centralistični organi, vključno z zvezno vlado, niso civilizacijsko zreli. Zato so izbrali pot fizičnega nasilja in pravice močnejšega. Tako so Sloveniji vsilili vojno, razmere torej, ko tudi Slovenija ni mogla reagirati drugače, kot pač reagira v vojni. Pravo in njegova pravila vedenja in ravnanja so utihnili, ravnati je bilo treba tako, da bi bila zagotovljena obrambna moč, učinkovitost in uspešnost obrambe. V dobro štejem pristojnim organom Slovenije, da se ob tem niso sklicevali na pravo in se sprenevedali, kakor to počne nasprotna stran, ko tarna, da so bile med vojno na Slovenskem kršene človekove pravice, njegova svoboda, določbe zakona o kazenskem postopku itd. S tem pa seveda nikakor ne želim opravičevati ravnanj, ki so bila ekscesivna, vojaško in obrambno nepotrebna, ali nemara celo nehumana. O takšnih dogodkih imam malo zanesljivih podatkov, jih pa ne morem izključiti, ker seveda niso vsi pripadniki JLA »hudiči« in tudi ne vsi Slovenci »angelčki«. V primeru Vojaškega zdravilišča v Rimskih toplicah je Predsedstvo Republike Slovenije na srečo pravočasno interveniralo in preprečilo vojaško brezpomembno in s stališča mednarodnega humanitarnega prava najstrožje prepovedano ravnanje zoper zdravstvene delavce in zdravstveno ustanovo. Že ta posamezni primer pa kaže, da je to, kar imenujete »posebno psihično razpoloženje naroda, njegova nacionalna občutljivost« zelo velikega pomena sploh in tudi za vsebino prava in njegovih norm, še posebej pa za njegovo uporabo. To velja še toliko bolj v izrednih razmerah, ki jih doživljamo kot grožnje že nekaj let in kot uresničitev teh groženj ob koncu junija letos.

Ustavna ureditev in pravni sistem nekdanje SFRJ razpadata že nekaj let, z vojaško intervencijo v Republiki Sloveniji pa sta dokončno razpadla. Splošno je znano, a vendarle je zanimivo ponovno poudariti, da je prvi napad na tedaj veljavno ustavno ureditev SFRJ izvedla Skupščina SR Srbije s spremembami ustavnega položaja obeh avtonomnih pokrajin. S tem je podrla prvo domino in tako tudi krhko ravnotežje sil v Jugoslaviji, kakor je

bilo vzpostavljeno z ustavo SFRJ iz leta 1974. Ko se Srbija hkrati ni odrekla trem predstavnikom v Predsedstvu države in ko si je podredila tudi Črna gora, je postalo očitno, da gre za preureditev Jugoslavije v Srboslavijo. Vsi nadaljnji »protiustavni« akti Slovenije in Hrvaške so samo neizogibna posledica porušenega ravnotežja sil in obrambe teh republik pred ambicijami vodstva Srbije. Tako imamo zdaj v Jugoslaviji popolno ustavnopravno in zakonodajno anarhijo, kalno lužo, iz katere poskuša vsakdo kaj pridobiti s sklicevanjem na ustavo 1974, kadar mu to ustreza, in s tihim ali glasnim negiranjem te ustave prav tako takrat, kadar mu to ustreza. Spričo tega je ustava iz leta 1974 postala brezpredmeten kos papirja in prav smešni so pozivi Skupščine SFRJ in zvezne vlade Ustavnemu sodišču SFRJ, naj oceni skladnost ustav, ustavnih zakonov, deklaracij in zakonov, ki jih sprejemata parlamenta Republike Hrvaške in Slovenije, z ustavo SFRJ. Prav tako klavni so tudi poskusi predsednika zvezne vlade, da bi vzpostavil, kar se vzpostaviti ne da več, se pravi enoten ustaven in praven sistem v Jugoslaviji. Prava groteska je, da ga pri tem podpirajo najvišji predstavniki Evropske skupnosti v imenu legalizma, ki zdaj v Jugoslaviji nima nikakršne možnosti.

Vse, kar sem tu napisal, se da razumeti, dejanja in ravnanja Slovenije in Hrvaške so ne samo razumljiva, marveč tudi legitimna, pa vendar se bojim, da bomo posledice ustavne in pravne anarhije čutili še daleč v prihodnost. Položaj nas sili k ravnanjem, ki so, formalno gledano, v resnici kršitev veljavnih zakonov in ustave, ko zaradi preživetja, hočeš ali nočeš, prevladujejo kriteriji koristnosti nad vsakim drugim kriterijem, ko sta ali spoštovanje ali pa kršitev prava odvisna od tega, kaj je politično koristno in oportuno. To pa je seveda neskončno daleč od načel in pravil pravne države in gorje nam, če bo takšen, zdaj vsiljen odnos do ustave, do prava sploh, do načel ustavnosti in zakonitosti prešel v navado pri nosilcih politične moči in oblasti, potem pa še pri ljudeh sploh. Če je res, da smo na prostoru Jugoslavije sedemdeset let v zamudi za civiliziranim zahodnim svetom, in sicer zaradi srbske kraljevske in generalske diktature v prvi in zaradi demokraciji in pravni državi nasprotne boljševiske državne ureditve v drugi Jugoslaviji, potem so nas dogodki zdaj v tem pogledu potisnili še bolj nazaj, tja v čase boja za konstitucije okrog leta 1848. Morda bi se Slovenija lahko vsaj deloma izognila takšnemu nazadovanju, če bi hitro in z vsem posluhom za problem ter z največjo možno strpnostjo političnih strank sprejela svojo ustavo. Potem bi bilo treba kar najhitreje sprejeti tudi slovenski kazenski zakonik in zakonik o kazenskem postopku, ker je to v interesu vseh državljanov Slovenije, medtem ko bi lahko zakone, ki so samo v interesu ozkih, a žal zelo glasnih skupin državljanov, za zdaj odstavili z dnevnega reda.

Zaradi nenormalnih razmer pa je težko enoznačno odgovoriti na vprašanje, ali je neustrezna civilizacija našega prostora vzrok za to, da v Jugoslaviji prevladuje instrumentalno in ne vrednostno pojmovanje prava. Če s pojmom 'naš prostor' mislite na Jugoslavijo, potem bi skoraj soglašal z vašo domnevo, čeprav ne bi smeli pozabiti, da je bilo instrumentalno pojmovanje prava kot sredstva za doseg določenih ideoloških in političnih ciljev sestavni del ideologije, ki je konec leta 1989 razpadla v vseh do tedaj tako imenovanih vzhodnoevropskih socialističnih državah, razen v Srbiji in v organih federacije (vključno z armado), ki jih ima ta pod kontrolo. Kako bi se glede prava in demokratične pravne države vedla opozicija v Srbiji, če bi prišla na oblast, ne vem, si pa spričo memorandumu srbske akademije in Kosova ne delam nikakršnih iluzij.

Kako je s civiliziranostjo slovenskega prostora, še bolje povedano, kako je s politično in pravno kulturo pri nas, se bo pokazalo potem, ko bo Slovenija, če bo, pridobila takšno stopnjo svoje samostojnosti, da bo lahko o svoji usodi vsaj v načelu odločala sama, brez zunanjih pritiskov, ki bi vplivali na »psihično razpoloženje naroda in na njegovo nacionalno občutljivost«. Potem se bo pokazalo, ali novi nosilci oblasti in politične moči zmorejo preseči kriterije lastnih koristi in politične oportuniteti in se lotiti zelo zahtevne naloge, ki se ji pravi uresničevanje načel in pravil demokratične pravne države. Tedaj se bo pokazalo, ali oblast za svojo ohranitev nemara celo potrebuje nenehno razpihovanje občutka ogroženosti pri prebivalstvu tudi takrat, kadar za kaj takšnega ni razlogov. Če bi se hoteli kaj naučiti iz izkušenj, bi lahko vedeli, da je bil prejšnjim oblastnikom dobrodošel kakšen notranji ali zunanji sovražnik, brž ko so začutili, da izgubljajo zaupanje in podporo prebivalcev.

Sicer pa bi zahteval vsak od uporabljenih pojmov v besedni zvezi demokratična pravna država, posebno in obsežno obrazložitev in razpravo. Ni namreč demokratična kaka država samo zato, ker imajo večino v parlamentu politične stranke, ki so po imenu demokratične. Daleč je od demokratične pravne države tista oblast, ki jo pri oblikovanju in uporabi prava vodi načelo politične ali gospodarske koristnosti zase in za svoje privržence, namesto da bi jo vodil kriterij koristnosti za slovenski narod in državljane Slovenije, zlasti pa načela varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin, varstva vseh manjšin in kar je še podobnih načel iz arzenala sodobne demokratične, libertarne pravne države.

Sodobna demokracija ni samo vladavina večine, je predvsem toleranca in občutljivost za človekove pravice, zlasti pa upoštevanje vseh in vsakršnih manjšin. Demokracija v politiki ni brezobzirno in brezkompromisno uveljavljanje volje večine in njenega glasovalnega stroja, marveč je rezultat spoznanja in priznanja legitimnosti interesov vseh ljudi kot posameznikov in kot pripadnikov nevečinskih skupin prebivalstva. Je dejavno priznanje mednarodno pravno razglašene človekove pravice, da sodeluje pri upravljanju javnih zadev (21. člen Splošne deklaracije o človekovih pravicah OZN in tč. a 25. člena Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah).

Dr. Drago
Čepar,
znanstveni
delavec

Nekaj misli o pomenu obveznih izbirnih vsebin za Slovence

Vprašanje: *Vojna je za nami. Ne glede na mednarodno priznanje, do katerega bo ali ne bo prišlo v bližnji prihodnosti, že začinjamo živeti kot neodvisna država na vseh področjih. Temeljno vprašanje za prihodnost je gospodarstvo. Učinkovito gospodarjenje v prihodnosti pa je najtesneje povezano z ustreznim ali neustreznim šolskim in izobraževalnim sistemom. Kljub kritiki, ki zmerom leti na račun šolstva,*

se tudi na tem področju vendarle nekaj dogaja. Pri tem imam v mislih obvezne izbirne vsebine v srednjih šolah, pri snovanju katerih ste tudi Vi